

Aquells cognoms occitans tan nostrats

Autor: Violeta Tena

Data de publicació: 22-01-2024

Toldrà, Badia, Narbona, Colonques, Bodí, Montparler, Gascó, Lacomba, Amiguet, Lafarga... Són cognoms que ens resulten ben nostrats. Són, tanmateix, cognoms d'origen occità, resultat de les diferents onades que, procedents del sud de l'actual França, van assentar-se a casa nostra.

La història se'ns pot fer present de moltes maneres. Els nomenclàtors dels carrers ens parlen, involuntàriament, de règims polítics o d'oficis perduts (carrers de cadirers, de caixers...). La toponímia, d'espècies extingides (la roca del Crebalòs, el mas del Llop...) o d'usos tradicionals abandonats. També els cognoms de les persones són molt més que un munt de lletres connectades. Els llinatges expliquen la nostra procedència particular, però són també petjades que ens permeten resseguir la història col·lectiva.

En aquest sentit, els occitans van deixar-nos bona cosa d'empremtes. Si vostè es diu Maria Gallard, Manel Casany o Joana Toldrà, és molt possible que algun dels seus avantpassats, fa molt i molt de temps, procedira d'Occitània, la regió històrica situada al sud de l'actual França i que comprèn bona part d'allò que, a hores d'ara, es coneix com el Migdia francès.

“És difícil establir amb claredat quin cognom té origen occità i quin no. S'ha de tindre en compte que, en el cas del País Valencià, hi ha cognoms d'origen occità, però que no procedeixen directament d'Occitània, sinó de persones que venien de Catalunya o de l'Aragó. Per exemple, Gavaldà o Pàmies. Fora quin fora el seu origen, el que és evident és que hi són i han perdurat en el temps”, explica Emili Casanova, catedràtic de la Universitat de València, que va organitzar recentment una jornada sobre aquesta qüestió, en la qual van participar experts i expertes de Catalunya, el País Valencià i Aragó. Però com van arribar els Millet, Maristany, Bernadet, Coderch o Domenjó fins ací?

Cosins del nord

La presència occitana es remunta molts segles enrere. La relació entre el nord i el sud dels Pirineus és, en realitat, molt antiga. Des de l'alta edat mitjana es té constància d'un flux migratori des del nord cap al sud. Aquest flux va ser més o menys intens en funció de les necessitats, el cicle econòmic o els esdeveniments bèl·lics. Per a molts gavatxos (apel·latiu que es va començar a utilitzar per referir-se als immigrants procedents de Gévaudan, però que va acabar utilitzant-se per a tots els procedents de les terres ultrapienques), emigrar al sud dels Pirineus era la manera de millorar les seues condicions de vida, una circumstància força cridanera, si es té en compte que els fluxos migratoris solen seguir la lògica del sud cap al nord. Per proximitat, Catalunya i Aragó van ser els territoris amb contingents més importants, si bé es dispersaren per tota la Península.

“Des de l'alta edat mitjana —escriu Josep Saborit, que ha investigat especialment la presència occitana a les comarques de Castelló— els occitans havien emigrat al sud per diversos motius: refugiats de les guerres de religió —la croada contra els càtars, més tard contra els calvinistes (hugonots)—, els qui fugien de les diferents onades de pesta i els qui, simplement, fugien de la misèria que periòdicament afectava les regions meridionals de França”.

Perquè si bé en l'actualitat els Pirineus són una frontera geogràfica i territorial molt marcada per la consolidació de l'Europa dels estats, en el passat les relacions entre els pobles d'un costat i l'altre d'aquest accident geogràfic foren del tot naturals. “Els antics occitans del Bearn, Comenge o del País de Foix eren més que veïns de la població aragonesa i catalana —escriu Saborit—. No solament hi havia una relació humana ben estreta. A més, la llengua de tots ells compartia una mateixa unitat d'essència que els permetia una comunicació fluida”. D'Occitània, un territori amb superàvit demogràfic, procediren una part significativa dels repobladors de Catalunya. El flux, tanmateix, es perllongaria amb el temps i donaria peu a un ingent transvasament, temps a venir, cap al Regne de València.

Catalunya, terra promesa

Resseguir la petjada occitana en el catàleg de cognoms no resulta difícil si és té al davant un mapa del sud de l'actual França. I és que molts immigrants occitans, en registrar-se, prenen com a cognom el topònim del qual procedien. És el que els experts anomenen toponomàstica. D'ací procedeixen cognoms tan habituals a casa nostra com Gascó, Franch o Tolosa.

“S'ha de tenir en compte que quan ens referim als occitans, parlem d'un col·lectiu de persones molt heterogeni, de procedència molt diversa i que van arribar ací en diferents onades i per motius molt diferents”, explica Alexandra Capdevila, professora de la Universitat Oberta de Catalunya.

Capdevila ha estudiat de forma especial les onades migratòries d'occitans entre els segles XVI i XVII, un camí investigador —la dels occitans a Catalunya— que a la dècada dels seixanta van començar a desbrossar els historiadors Jordi Nadal i Emili Giralt. El buidatge dels llibres de matrimonis o els llibres de defuncions o el registre de malalts dels hospitals permeten quantificar la magnitud d'aquest fenomen. De la important presència d'aquesta comunitat humana en algunes ciutats també dona fe el nomenclàtor dels carrers: a Terrassa, molt a prop de l'Ajuntament, hi ha el carrer dels Gavatxos.

Segons explica Capdevila, a banda del període de repoblació i l'època medieval, en el període modern, a Catalunya, es poden distingir tres etapes: un primer auge des de mitjan segle XVI fins al 1620; de 1621 a 1660, de retrocés o estancament, i de descens acusat a partir de 1661.

“Les pautes de mobilitat no es diferenciaven molt de les actuals. Hi havia un cert efecte crida. Les històries d'èxit contribuïren a forjar el mite d'una terra promesa, on era relativament fàcil prosperar i on els sous eren més atractius”, explica Capdevila, que remarca les afinitats culturals i lingüístiques entre ambdós territoris. Catalunya era, per als occitans, un territori atractiu, al qual a vegades acudien com a temporers, però, en altres ocasions acabaven assentant-se i fent vida. En molts casos, els occitans acabaren suplint la manca de mà d'obra que hi havia al Principat.

D'on procedien els occitans que s'assentaren a Catalunya en aquell període? Al Baix Llobregat, Lleida o el Maresme, la Costa Brava i el Tarragonès predominaven els naturals del bisbat de Comenge, mentre que a la Conca de Barberà, Tàrraga o Verdú es concentraren els habitants procedents de Tarba i Tula. A la Costa Brava, els d'Armagnac; a Tarragona, els de Montegut (bisbat de Comenge); mentre que a la zona de l'Ebre predominaven, sobretot, els immigrants de Campan (bisbat de Tarbes).

Ramaders, constructors i servidors de Déu

Segons explica Capdevila, els immigrants procedents de l'altre costat del Pirineu s'ocupaven en tasques poc qualificades, com ara la ramaderia o l'agricultura. Són, en definitiva, bracers i jornalers que busquen guanyar-se uns bons diners. Al Maresme, per exemple, es té constància de la seua dedicació a les vinyes. El paper d'aquests migrants, molts dels quals van acabar casant-se i arrelant en el territori, va ser decisiu en la reconversió de terres ermes i cerealícoles en vinyes i a l'establiment de les bases econòmiques del segle XVIII.

"L'edat d'arribada condicionava en bona mesura el futur d'aquells immigrants. En el cas dels més joves, amb 10 o 12 anys, era habitual que aprengueren l'ofici a Catalunya. El seu destí estava determinat per la comunitat on era acollit. A Igualada, per exemple, predominaren els adobers i els teixidors", explica Capdevila.

Els occitans, en tot cas, van guanyar-se certa fama com a constructors. La seua contribució, per exemple, va ser determinant en l'ampliació, remodelació i construcció de molts dels temples parroquials dispersos per tot Catalunya. Martí Vernach o Joan Tallart foren alguns dels occitans que deixaren les seues marques en unes quantes construccions.

A més de les qüestions terrenals, els occitans també se n'ocuparen de les divines. Es té constància que alguns d'ells, com Pere Terrados, a Mataró, o Joan Ricart, a Tortosa, van guanyar-se la vida com a religiosos. Al santuari del Miracle, al Solsonès, segons explica Capdevila, també es té constància de la presència de capellans procedents de l'altra banda dels Pirineus.

"La durada i la intensitat en el temps d'aquest flux migratori evidencia que més enllà de les motivacions de caire econòmic i les conseqüències de les guerres de religió, les afinitats culturals i lingüístiques i la continuació d'una tradició que venia de segles enrere van afavorir la perpetuació en el temps d'aquestes migracions cap a terres meridionals", explica Capdevila.

De Bellés a Varella

Com a Catalunya, al País Valencià els migrants procedents de l'altra banda dels Pirineus eren majoritàriament persones joves. Segons explica Josep Saborit, el gruix dels occitans que arribaren al sud del Sènia procedien de la regió prepirenca coneguda com Bearn, i de zones pròximes com Bigorra, Comenge i la Vall d'Aran. Especialment els del Bearn aprofitaven la ruta migratòria històrica que transcorre per Navarra i Aragó. No sempre és fàcil, però, resseguir-ne la petjada. "Sovint la fesonomia pròpia dels cognoms occitans s'assimilava als cognoms valencians, fins i tot quan no hi havia correspondència etimològica", escriu Saborit. A vegades, els cognoms occitans s'adaptaven als ja existents. Exemples d'això serien Arnal i Arnau, Bois (bosc) i Bosc o Sabatièr i Sabater. Així mateix, no era estrany, que per tal de no ser identificats com a estrangers, ocultaren el seu origen. Era freqüent, doncs, que canviaren el seu cognom pel dels seus amos o bé pel de les dones amb qui havien contret matrimoni, en un intent per passar desapercebuts. Saborit identifica com a occitans cognoms com ara Bellés, variant de Belliers o Bellieres (la paraula podria derivar de bélier, un mot que significa 'carner' o 'fabricant d'ariets'); Bort, amb un origen vinculat a la localitat alvernesa de Bort-les-Orgues o bé a la vila bearnesa de Bordes; Lacomba o Comes, llinatge que podria tindre el seu origen en el mot cumba, el qual significa 'depressió plana i fons en un terreny muntanyenc'; Pasies, l'origen del qual es troba en l'adjectiu occità pausier, el qual significa 'mandrós'; Peirats, format a partir del mot peira, és a dir, 'pedra'; Varella, seria la variant de l'occità Valelha, que és un diminutiu de vall; o Vèrnia i Lavèrnia, l'origen del qual podria estar en un tipus d'arbre dit vern o morera borda, tot i que també pot derivar-se del topònim Alvèrnia, una de les regions històriques d'Occitània. Tots ells són el testimoni fossilitzat d'una relació humana molt intensa que començà a apaivagar-se a partir de la invasió francesa de 1808 i la consegüent guerra del Francès, la qual, no només curtcircuità els fluxos migratoris i provocà sentiments profunds d'odi cap a aquells gavatxos.

Una filiació ben antiga

Al llarg del segle XII, la Corona catalanoaragonesa estenia la seua influència a ambdós costats dels Pirineus, amb grans feudataris, com ara els comtats de Foix, Comenge, Tolosa o Provença. De fet, els militars occitans van tenir un paper fonamental en el procés de configuració del territori que avui comprèn Catalunya. Així, per exemple, quan Ramon Berenguer IV conquesta Tortosa, l'any 1148, compta amb l'ajuda de militars com Guillem de Montpel·lier, Bertran de Tolosa, Ermengarda de Narbona, a més d'efectius procedents de Normandia.

A la batalla de Muret, però, l'any 1213, Pere el Catòlic va perdre la vida davant el creuat Simó de Montfort, la qual cosa va significar un pas decisiu cap al replegament catalanoaragonès a la banda sud del Pirineu. Uns anys després, el 1258, Jaume I i Lluís IX van signar el tractat de Corbeil, pel qual Catalunya va perdre definitivament els seus drets sobre

el territori d'Occitània. Només romangueren sota la jurisdicció catalana Montpeller, el Carladès i la baronia d'Omeladès. Tanmateix, el 1346 Jaume III de Mallorca va cedir també aquests territoris mitjançant una compra a Felip VI de Valois.

Amb tot, això no va ser un impediment perquè els occitans participaren en les campanyes militars. En la conquesta de Mallorca, homes procedents de Montpeller, Narbona i Marsella, van lluitar al costat de Jaume I i van rebre propietats i terres en el repartiment posterior. Igualment, participaren en la conquesta del Regne de València i en el posterior procés de repoblament. Ara bé, Enric Guinot, autor del monumental doble volum *Els fundadors del Regne de València* (Edicions 3i4), els contingents procedents de l'altra banda del Pirineu, estima que els occitans només van representar entre el 2 i el 4% del total de repobladors. "Sistemàticament, la gran majoria de pobles valencians foren repoblats per gent que procedia tant de Catalunya com d'Aragó, en proporcions que superen, sempre, entre els dos orígens, almenys les tres quarts parts. A més a més, de forma normalment minoritària, poden trobar-se grups reduïts de gent procedent de Montpeller i de tot Occitània, de Navarra i de Castella, en quantitats diferents, però sempre en una proporció marginal respecte als immigrants catalans i aragonesos (...)" No hi ha, doncs, una "València occitana" ni d'altres orígens "foscos" o "amagats", escriu Guinot, tot qüestionant les veus que s'han emparat en la presència occitana per justificar el secessionisme lingüístic.

Violeta Tena

Podeu llegir l'article original a través del següent enllaç:

https://www.elperiodico.com.es/articulo/22510/aquells-cognoms-occitans-tan-nostrats?utm_source=twitter&utm_medium=social-media&utm_campaign=addtoany